

A konfuciuszi kötelességtudat és emberbarátság,
avagy az erkölcsi vezérelv, a *zhong–shu* fogalompáros

I. Az arany szabály

Konfuciusz erkölcsi vezérelvét vagy „arany szabályát” egy tanítványával folytatott beszélgetés során foglalta össze, igen tömören, mindössze két szóban (írásjegyen). Ez a két, egymással összekapcsolódó, de külön-külön is értelmes, európai nyelvekre egy-egy szóval szinte lefordíthatatlan két írásjegy-fogalom a *zhong* és a *shu*, melyeket többek között a *Lunyu* (*Beszélgetések és mondások*) IV/15. részében találhatunk meg:

A mester mondotta: „*Shen* (*Zengzi*), az út, melyen járok, egyetlen vezérelv mentén halad.”¹ *Zengzi* így szólt: „Így igaz.” Mikor a mester visszavonult, a többi tanítvány megkérdezte (*Zengzi*): „Hogyan kell ezt érteni?” *Zengzi* így felelt: „Mesterünk útja egyszerűen csak az, hogy légy *zhong* (kötelességtudó) és *shu* (emberbarát).”

Jó néhány neves sinológus, mint például James Legge, ezt a részt tartja az egész *Lunyu* leglényegibb mondásának,³ s minthogy e műben egymást érik az ember saját és társadalmi életére vonatkozó, fontosabbnál fontosabb erkölcsi és gyakorlati útmutatások, melyek némelyike a későbbi korokban, önmagában is külön filozófiai iskolák alapjait rakta le, egy ilyen kijelentés mellett nem lehet továbbhaladni anélkül, hogy részletesebben körül ne járnánk a témát.

II. Az emberbarátság (*shu*)

A *zhong–shu* fogalompárosban a *shu* önmagában meglehetősen jól körülhatárolható jelentéssel bír, s ezen erkölcsi arany szabály kifejtésével több helyen is találkozhatunk a *Lunyu*, valamint más konfucianus alapművek oldalain:

Zigong így kérdezett: „Létezik-e vajon egyetlen olyan szó, mely az ember cselekedeteiben vezérelvként szolgálhat egész életén át?” A mester így felelt: „Tálán bizony a *shu* (emberbarátság), nem ilyen szó? Amit saját magadnak se kívánnál, azt ne tedd másoknak sem!”⁴

Ez a konfuciuszi arany szabály, a világ más erkölcsi tanításait szemügyre véve, figyelemre méltó módon nem áll példa nélkül, sőt sokszor szinte szóról szóra ugyanúgy kerültek lejegyzésre a Föld valamely igen távoli, de hasonlóan korai civilizációjának hagyományaiban, mint ahogy az a *Lunyuben* olvasható. Az egyik legnevezetesebb ilyen történet még szóhasználatában is ugyanúgy fogalmaz, mint Konfuciusz, s hozzá hasonlóan az erkölcsi tanítások összefoglalására ezt a *shu* (emberbarátság) által is megfogalmazott gondolatot tartja a legcélratoróbbnak, mely semmilyen más, további kiegészítésre nem szorul. A Krisztus születése körüli időből származó történetet a babiloni Talmud egyik könyvében találhatjuk meg, mely a szelidségéről híres Hillél próféta egyik esetét ekképp tárja elénk:

Történt, hogy egy pogány elment Hillélhez és így szólt hozzá: „Végy fel engem a zsidóságba, azzal a feltétellel, hogy az egész Thórára megtanítasz, míg fél lábamon meg tudok állni.” Hillél felvette őt a zsidóságba. És így szólt: „Amit magadnak nem kívánsz, azt ne tedd másnak. Ez az egész Thóra. A többi csak a magyarázata. Menj és tanuld meg!”⁵

A Konfuciusz és Hillél intelmeihez hasonló tartalmú gondolatokat a világ több más hagyományában is megtalálhatjuk, azzal az eltéréssel, hogy azok általában nem azt írják elő, hogy valamit hogyan ne tegyünk, hanem azt, hogyan kell cselekednünk. Ez a különbség, mint ahogy azt az alábbiakban látni fogjuk, rendkívül fontos az adott filozófia valós morális értékeinek, s annak megállapításakor, hogy humanitásának határai milyen távlatokig terjednek ki. Ezt a kétfajta értékrendet a későbbiekben mint „aktív-passzív” ellentétpárt említjük. A különbség fő mibenléte az, hogy míg a passzív gondolat beéri a „ne tégy másnak olyat, mit magadnak se kívánnál” szabályával, addig az aktív oldal továbbmegy, s még hozzáteszi: „de tégy másnak olyat, mit magadnak is kívánnál.”⁶

Így szól például egy afrikai közmondás a Kongó vidékéről:

Ha egy sakált látsz a szomszédod udvarában, kergesd ki onnét, mert egy nap a te kertedbe is betévedhet egy sakál, és akkor te is azt szeretnéd, ha a szomszédod ugyanígy cselekedne.⁷

Az Újszövetségben pedig így találkozhatunk az aranyszabály elvével:

És a mint akarjátok, hogy az emberek veletek cselekedjenek, ti is akképen cselekedjetek azokkal.⁸

Ezen két utóbbi példa tehát az aranyszabály aktív oldalát helyezi előtérbe, szemben a zsidó és a konfuciuszi elvárásokkal, melyek már a passzív magatartásformával is megelégszenek.

Annak ellenére, hogy Konfuciusz a fent említett XV/23-as részben teljesen egyértelműen meghatározza a *shu* jelentéstartalmát, és mint láthattuk, a világ más erkölcsfilozófiai tanításaiból is több hasonló példával meg tudjuk világítani ezt a gondolatot, a kifejezést egy szóval lefordítani bármely nyugati nyelvre igen nehéz. Minthogy ezt mégis meg kell tenni, a nyugati fordítók többsége a gondolat értelmét és a kínai szó alapjelentését próbálják meg egy kifejezéssé ötvözni. Bővebb magyarázat nélkül azonban ezek egyikéből se találná ki az európai olvasó, hogy valójában mit is jelent a *shu*. Íme néhány a lehetséges fordítások közül, melyek mind tartalmazznak egy kis részt a *shu* jelentéséből, de egyik sem tudja visszaadni azt a maga teljességében, sőt, minthogy az európai kultúrában ezen szavakhoz sokszor más értelem is járul, néha még félrevezető is lehetnek: kölcsönösség, önzetlenség, lelkiismeretesség, igazságosság, türelem, béketűrés, előzékenység, együttérzés.⁹ Ugyanez természetesen igaz a miáltalunk megadott változatra, az emberbarátságra is, mely, mint említettük, csupán közelítő meghatározásnak tekinthető.

Másként fogalmazva, a *shu* az empátiát, a mások helyzetébe való beleélő képességet jelenti, de nem teljesen ugyanolyan általános érvényűen, mint ahogy az a nyugati gondolatiságban él. A különbség mibenlétének tisztázására azonban először a *zhong* (kötelességtudat) jelentését kell közelebbről megvizsgálnunk.

III. A kötelességtudat (*zhong*)

A *zhong* szó jelentését már jóval nehezebb meghatározni, mint a *shu*-ét. Itt ugyanis nemcsak fordítási problémák merülnek föl, hanem az sem teljesen tisztázott, hogyan lehetne meghatározni pontosan a szó mögött rejlő tartalmat. Sajnos ezzel kapcsolatban nem találunk a konfucianus művekben olyan egyértelmű meghatározást, mint a *shu*-ról. Ebben az esetben más szempontokat kell figyelembe vennünk. Ilyen lehet például a szövegtörzset, vagyis hogy ugyanez a szó más és más helyzetekben milyen jelentésárnyalatokkal szerepel.

A *zhong* elsődleges szótári jelentései: 'lojális, hűséges, becsületes, kötelességtudó'.¹⁰

Szöveggörnyezetben vizsgálva két különböző szerepet tölthet be: az egyik, ahol minden vitát kizárhatóan, elsődleges jelentésében áll: 'hűség, lojalitás' (a fejedelemhez, királyhoz stb.), valamint 'kötelességtudat' (a korban és rangban előttünk járókkal szemben). A második szerepköre pedig az, ahol a *shu*val együtt jelenik meg, úgy, mint a fentiekben már említett IV/15-ös részben. A kérdés az, hogy vajon ténylegesen különbözik-e a szó jelentése a két eltérő relációban. Bár a későbbi konfuciánus gondolkodók kommentárjainak tükrében a válasz nem lenne túl egyértelmű, szigorúan csak a *Lunyu* szövegét vizsgálva azonban láthatjuk, hogy ott bármilyen szöveggörnyezetben álljon is a *zhong*, az mindig ugyanazt a fogalmat jelöli. Ezt a jelentést pedig pontosan a *shu*hoz fűződő kapcsolata felől lehet csak megvilágítani, és csak ezen kapcsolat tisztázása után érthetjük meg a *zhong* jelentését azokon a helyeken is, ahol önmagában, a *shu* nélkül szerepel.

Mielőtt azonban a *Lunyu* és a legkorábbi kommentátorok értelmezései alapján kifejténénk, hogy valójában mit érthetett Konfuciusz a *zhong* és a *shu* kifejezéseken, tekintsük át két későbbi konfuciánus tudós értelmezéseit, akik mindkettőn a saját koruknak megfelelő elmélettel álltak elő.

IV. Két neokonfuciánus értelmezés

Az egyik elmélet a nagy Song-kori neokonfuciánus gondolkodó, *Zhu Xi* nevéhez kapcsolódik, aki úgy vélte, hogy a *shu* egyaránt magában foglalja az arany szabály aktív és passzív formájának morális útmutatását. A *zhong* pedig teljesen más gondolatot takar: saját bensőnk teljessé tételét, kiformalását; önmagunk megismerését; s magát a tartást. Ennek következtében a *shu*: önmagunk kiterjesztése mások felé, saját magunkat alapul véve cselekedni másokkal szemben.

A gondolatot továbbfűzve így érvelt: a *zhong* az Ég útja, míg a *shu* az emberek útja. A *zhong* jelenti a hibáktól való mentességet, a *shu* pedig azt jelöli, hogyan tudjuk ezt (a *zhong*ot) a gyakorlatban alkalmazni. A *zhong* a szubsztancia (*ti*), a *shu* a funkcionalitás (*yong*).¹¹ A *zhong* mindennek a gyökere, a *shu* a helyes út (*dao*) megvalósítása.¹²

Ezen elmélet igazolásául a *Lunyu* IV/15-ös részéhez a VI/28-as részt rendelte hozzá, mint a fogalom páros bővebb kiterjesztését és magyarázatát:

...Aki emberséges (*ren*), az önmaga szilárdan akar állni, de megszilárdít másokat is;¹³ önmaga előre akar haladni, de előrelendít másokat is. Aki a saját

bensőjét alapul véve, képes tetteit megfeleltetni másokkal szemben, arról elmondható, hogy az emberség módszerével él.

Zhu Xi szerint ebből az idézetből két fontos tanulságot lehetne levonni:

1. A *zhong*: lényegében önmagunk megszilárdítása mind morális, mind társadalmi téren. Tehát amellett, hogy erényesek (*de*), igazságosak (*yi*) és szavahihetőek (*xin*) vagyunk, követnünk kell a tradíciókat (*li*) és szülőtisztelőnek (*xiao*) is kell lennünk.

2. A *shu*: nemcsak passzív értelemben használható, hanem aktívban is. A passzív értelme, mint azt a fentiekben több helyen láthattuk: „ne tégy másnak olyat, mit magadnak se kívánnál” – ennek pedig az aktív kiterjesztése: „de tégy másnak olyat, mit magadnak is kívánnál”. Bár ez így szó szerint nem található meg semmilyen konfuciusus műben, mégis, Zhu Xi szerint, a fenti idézet ezen ideát sugallja. Ezt az elméletet azonban, mint ahogy azt a későbbiekben látni fogjuk, több kommentátor erősen vitatta.

Mindent összevetve ez az elmélet meglehetősen spekulatívnak tűnik, s látható, hogy az adott kor szelleme, melyben a buddhista filozófia már széles körben elterjedt volt, nagyban hatott rá. Továbbá, ez az elképzelés nincsen más szövegösszefüggésekkel oly meggyőzően alátámasztva, mint ahogy azt az 5. pontban taglalt, korai kommentátorok magyarázataiban láthatjuk majd.

Egy ehhez hasonló, meglehetősen egyedi értelmezéssel találkozhatunk a huszadik század egyik legkiemelkedőbb kínai filozófusának a *Lunyu*-hoz írt elemzései között.

Fung Yu-lan véleménye szerint az arany szabály aktív kiterjesztése nem a *shu*-hoz köthető, hanem az maga a *zhong*.¹⁴ Tehát a *zhong-shu*: az arany szabály aktív és passzív része együttvéve: „Tégy másnak úgy, ahogy azt magadnak is megkívánnád, de ne tégy másnak olyat, mit magadnak se kívánnál.” Ezen állítását *Fung A közép mozdulatlanságának* egy részletére alapozta:

A *zhong* (kötelességtudat) és a *shu* (emberbarátság) nem állnak messze a helyes úttól (*dao*). Ha mások olyat tesznek neked, amit tenmagad nem tartasz kívánatosnak, azt te ugyanúgy ne tedd meg másokkal! A nemes ember helyes útjának négy része van, melyek közül én (Konfuciusz) még egyet sem tudtam elérni: Amit megkövetelnél a fiadtól, aszerint szolgálj atyádat is – ezt még nem voltam képes elérni. Amit megkövetelnél az alattvalódtól, aszerint szolgálj uradat is – ezt sem voltam képes még elérni. Amit megkövetelnél a fiatalabbaktól, aszerint szolgálj az idősebbeket is – ezt sem voltam képes még elérni. Amit megkövetelnél a barátodtól, azt először te tedd meg a barátodnak – ezt sem voltam képes még elérni.¹⁵

Ebben a részben tehát, Fung véleménye szerint, a bekezdés elején álló *zhong-shu* jelentése kerül kifejtésre, kezdve először a *shu*val és az ahhoz kapcsolódó, már jól ismert passzív szentenciával, majd folytatva a gondolatot az aktív résszel, vagyis a *zhong*gal, melynek értelmében úgy kell cselekedni másokkal szemben, ahogy azt az ember magának is megkívánná.¹⁶

V. Az eredeti *zhong* és *shu*

A legkorábbi kommentátorok szerint, akik mind időben, mind gondolkodásukban a legközelebb álltak a mester eredeti tanításaihoz, a *zhong* és a *shu* egyaránt ugyanazt az erkölcsi mondanivalót tartalmazzák, csak hogy míg a *shu* az egyénnél társadalmi helyzetét tekintve alacsonyabb szinten állók felé érvényes, addig a *zhong* az ugyanazon egyénnél magasabb pozíciót betöltők irányába mutat.¹⁷ Figyelembe véve a Konfuciusz korában uralkodó hierarchikus társadalmi berendezkedést és azt, hogy a mester maga is ezt a rendszert kívánta megerősíteni, ez a magyarázat sokkal valószínűbbnek tűnik, mint Fung Yu-lan kissé ideologizált és már a keresztény eszmeiségtől sem mentes elmélete.

Ezt az értelmezést látszik alátámasztani a következő idézet, mely ugyan jó néhány generációval Konfuciusz halála után íródott, mégis hűen tükrözi a mester eredeti gondolatiságát:

A mester mondotta: „A nemes embernek az emberbarátság (*shu*) három megnyilvánulására kell különösképpen ügyelnie: ha nem képes az uralkodóját megfelelően szolgálni, mégis beosztottaitól ugyanezt megkívánná: ez nem az emberbarátság; ha atyját nem képes a kellő tiszteletben részesíteni, de saját gyermekétől azért ezt megkövetelné: ez sem az emberbarátság; ha idősebb bátyjával szemben nem engedelmes, mégis fiatalabb testvérétől ugyanezt elvárna: ez úgyszintén nem tartozik az emberbarátsághoz. Amikor egy tanult ember eljut az emberbarátság ezen három gyökerének felismeréséhez, akkor elmondható róla, hogy kiegyenesítette jellemét.”¹⁸

Nyelvészeti szempontból vizsgálva pedig a XV/23-as rész értelmében alkalmazott *shi* írásjegy adhat támpontot a kifejezés jobb megértéséhez, melynek jelentése: 'tenni, cselekedni valakivel valamit', de szinte kizárólag csak olyan valakivel, aki a ranglétrának a cselekvőnél alacsonyabb vagy legfeljebb vele egyenlő fokán áll.¹⁹ Ezzel párhuzamba állítva viszont a *zhong* szó elsődleges jelentése: 'lojalitás, hűségesség, kötelességtudat a feljebbvalóval szemben', s mivel szinte bármilyen klasszikus szöveget vizsgáljunk is, a *zhong* mindig ebben a jelentésében szerepel, ezért nem látszik túl valószínűnek, hogy csupán abban

az egy esetben jelentene valami teljesen mást, amikor a *shu*val együtt jelenik meg, mint ahogy azt a Zhu Xi-féle elmélet állította.

Ezen utolsó pontban kifejtett értelmezés szerint a *zhong-shu* arany-szabálya így szólna: „(A feletted lévőkh felé) cselekedj úgy, ahogy azt (az alattad lévőktől) te is megkövetelnéd, hogy neked megtegyenek; de ne tégy (az alattad lévőkhnek) olyat, mit (a feletted lévőktől) magad se kívánnál, hogy veled tegyenek.” – A zárójelben lévő részek természetesen nincsenek szavakkal kimondva a szövegekben, de a szövegkörnyezetek és bizonyos írásjegyek, mint például a *shi*, arra utalnak, hogy így válik csak teljessé a *zhong-shu* kifejezés értelme.

A fentiekben idézett, *A közép mozdulatlanlanságából* kiragadott rész, Fung Yu-lan modern értelmezése ellenére, éppen ezen utolsó elméletet lát-szik alátámasztani, csakúgy, mint *A nagy tanítás* egy részlete, melyben a következőket olvashatjuk:

Amit nem kedvelsz a feljebbvalódban, azzal te se élj az alattad lévőkh irányításánál; amit nem kedvelsz az alattad lévőkhben, azzal te se élj a feljebbvalóidat szolgálván. Amit nem kedvelsz az elődödben, azzal ne jársz az utódod előtt; amit nem kedvelsz az utódodban, azzal ne kövesd az elődödöt. Amit nem kedvelsz a tőled jobbra lévőben, azt ugyanúgy te se tedd a tőled balra állóval; amit nem kedvelsz a tőled balra lévőben, azt ugyanúgy te se tedd a tőled jobbra állóval.²⁰

Az első mondat az úr és alattvaló viszonyára utal, a második általában az idősebbekre és fiatalabbakra, a harmadik pedig az egyenlő társadalmi pozícióban állók kapcsolatára vonatkozik, mint amilyen például a baráti viszony. Az első és második mondatok első felére az emberbarátság (*shu*), második felére a kötelességtudat (*zhong*), a harmadik mondatra pedig mind a kettő érvényes, hiszen a barátokkal szembeni, egyenlő alapokon nyugvó kapcsolatban a két kifejezés szerepe kölcsönösen összefonódik, és ebben az egyetlen szituációban várható csak el a nemes embertől az, hogy ugyanazon személlyel szemben egyszerre legyen kötelességtudó (*zhong*) és emberbarát (*shu*).

Úgy tűnik, hogy Konfuciusz morális doktrínájának aktív (*zhong*) oldala mondanivalójában nem egyezik a keresztényi arany-szabállyal. Mert míg ez utóbbi egyfajta önzetlen segítségnyújtásra szólít fel, addig *A nagy tanítás* és *A közép mozdulatlanlanságának* szövegei arról szólnak, hogy „úgy cselekedj feljebbvalóiddal szemben, ahogy azt magadnak is megkövetelnéd az alattad lévőktől” – de ez még nem jelenti azt, hogy általánosan úgy kéne viselkedni másokkal szemben, ahogy azt mi is szeretnénk, hogy mások viselkedjenek velünk. Vagyis a passzív (*shu*) oldal konfuciuszi aktív kiterjesztése csupán a hierarchikus rendben az egyén fölött állókra vonatkozik, és ott is csak annak a leírása,

hogyan kell szolgálni az urunkat, szüleinket, s az idősebbeket. Talán ami a leginkább közel áll az önzetlen viselkedéshez, az az egyénnel egy szinten állókkal szembeni kölcsönösségen alapuló viszony.

Konfuciusz nem szakadt el korának társadalmi rendjétől, s valószínűleg nem is állt szándékában, hogy így tegyen, ezért más tanításával egyetemben erkölcsi arany szabályát is ezen társadalmi renddel összhangban alkotta meg. Ezt erősíti meg a következő idézet is, melyben ismét csak olyan szerepkörben találkozhatunk az emberbarátsággal (*shu*), melyben az csupán az egyénnél lejjebb állókra vonatkozik:

Zhonggong az emberség (*ren*) felől kérdezett, mire a mester ezt mondotta: „Ott-honodon kívül (a hivatalodban, feljebbvalóiddal) viselkedj úgy, mintha fontos vendéget fogadnál.²¹ A népet irányítván viselkedj (oly körültekintően), mintha egy fontos áldozati ceremóniánál segédkeznél, s amit saját magadnak se kívánnál, azt te se tedd meg más emberrel.²² Ezáltal se az országban nem lesz senki, aki ellened fordulna, se a nemzetségedben nem lesz senki, aki ellened fordulna.” *Zhonggong* erre így szólt: „Habár nem vagyok túlzottan tehetséges, mégis aszerint kívánom a dolgaimat tenni, ahogy azt most nekem elmondta.”²³

Ebből a részből is, csakúgy, mint a VI/28-ból, kitűnik még az az igen fontos összefüggés, hogy az emberbarátság (*shu*) az emberség (*ren*) egyik meghatározó kritériuma. Ugyanez a kapcsolat azonban, mint ahogy az az alábbi idézetből kiderül, a kötelességtudatra (*zhong*) már nem vonatkozik. Vagyis a kötelességtudat (*zhong*) önmagában nem elégséges kritérium az emberséghez, ami azt jelenti, hogy csak az emberbarátsággal (*shu*) együtt képezheti az emberség alapját.²⁴

Zizhang így kérdezett: „*Ziwen* miniszter háromszor töltötte be a miniszteri posztot, arcán mégsem lehetett látni túlzott lelkesedést. Háromszor váltották le hivatalából, s arcán mégsem lehetett látni méltatlankodást. Minden alkalommal tájékoztatta az új minisztert a régi miniszter (vagyis saját maga) kormányzási tevékenységeiről.²⁵ Hogy vélekedsz ezek után róla?” A mester így felelt: „Bizony, kötelességtudó (*zhong*) ember volt.” *Zizhang* így folytatta: „De vajon emberséges is volt-e ugyanakkor?” Mire a mester így szólt: „Azt nem tudom. Mind-ez elegendő volna talán az emberséghez?”...²⁶

VI. Konklúzió

Összefoglalva, ha hűek kívánunk maradni Konfuciusz eredeti tanításaihoz, a fentiekben tárgyalt két fogalom jelentését ekképp lehetne tömören megfogalmazni:

Kötelességtudat (zhong):

Úgy cselekedni a társadalmilag felettünk állókkal szemben, ahogy azt az alattunk állóktól mi magunk is megkövetelnénk. Az embernek képességeitől függően a lehető legjobban és leghűségesebben kell szolgálnia a rangban és korban előtte járókat. Az egyenlő alapokon nyugvó viszonyok esetében pedig, ahogyan valaki barátaitól maga is elvárná, akképp kell cselekednie neki magának is barátaival szemben. Így a kifejezés egyfajta erkölcsi értelemben vett kötelességtudatot vagy hűségességet takar: olyan kötelezettségek esetében, melyeket azért kell teljesítenünk, mert fordított esetben magunk is így kívánnánk meg másoktól. Más megfogalmazásban: tégy meg minden tőled telhetőt másokkal szemben.²⁷

Emberbarátság (shu):

A kifejezés az empátia gondolatának bizonyos szempontból korlátozott jelentését hordozza magában. Úgy cselekedni a társadalmilag alattunk állókkal szemben, ahogy azt a felettünk állóktól mi is megkívánánk, elvárnánk, de legalábbis elviselnénk: megértőnek, elnézőnek, igazságosnak, tapintatosnak, együttérzőnek, türelmesnek és körültekintőnek maradni a rangban és korban utánunk jövőkkel szemben.

Végül pedig a két fogalmat összekapcsolva: a kötelességtudattól (*zhong*) vezérelve tégy meg minden tőled telhetőt másokkal szemben – de ezen tetteidet mindig vizsgálj meg az emberbarátság (*shu*) szemzőgéből, tehát csak úgy tegyél meg minden tőled telhetőt a felettéd lévőknek, ha eközben nem teszel semmi olyat az alattad lévőknek, mit saját magadnak se kívánnál.

Az emberbarátság (*shu*) erkölcsi intelme többet nyom a latban, mint a kötelességtudaté (*zhong*). Ez az oka a két szó sorrendjének is, vagyis hogy a *zhong–shu* összetételben a *zhong* mindig a *shu* előtt áll – amiből nem az következik, hogy a kötelességtudat (*zhong*) megelőzi az emberbarátságot (*shu*), hanem pont ellenkezőleg, az emberbarátság (*shu*) felülbírája a kötelességtudatot (*zhong*). Mert bár a nemes embernek (*junzi*) általában mindig a kötelességtudat (*zhong*) szerint kell cselekednie, de ezt, ha az adott helyzet úgy kívánja, felül kell bírálnia az emberbarátság (*shu*) kritériumai által.²⁸

- 1 Bár a fő kérdés a *zhong* és a *shu* problémája, meg kell említeni, hogy ezen első mondatban szereplő „egyetlen vezérelv”, vagy másképp „egyetlen dolog, mely a tanításokat összeköti” – kifejezéseket is a különböző korok kommentátorai különféleképpen értelmezték: *Han-* és *Tang*-kor: „egy alapváza van a tanításaimnak” (ami köré csoportosul minden más, ami minden mást magába foglal); *Zhu Xi* szerint (*Song*-kor): „egy gondolat van, mely választ ad mindenre”; *Qing*-kor: „egy igazi erkölcsi alapelv van, melynek minden tettünkben érvényesülnie kell.” (Leys 1997: 172.) Minthogy azonban ezek között csak árnyalatnyi eltérések vannak és mondanivalójukban mind-egyik lényegében ugyanazt jelenti, ezért ezen kifejezés részletesebb elemzésére nem térek ki. Megjegyzendő azonban, hogy ugyanezen „egyetlen összekötő vezérelv” fogalma a *Lunyu* egy másik részében is felbukkan, bár ott nincs pontos megnevezése, hogy mi is ez az „egyetlen dolog”: „A mester mondotta: »*Ci* (*Zigong*), te úgy gondolod, hogy olyan vagyok, aki sokat tanul, s a tanultakat mind észben is tartja?« *Zigong* így felelt: »Igen úgy. Vagy talán nem így van?« (A mester) így folytatta: »Bizony nem így van. Egyetlen dolog segítségével hatolok át mindenem.«” (XV/2.)
- 2 A jobb híján emberbarátságnak fordított *shu* szó értelme a konfuciuszi filozófiában több ponton is eltér a szó európai jelentéstartalmától, mint ahogy azt a tanulmány alábbi részeiben pontosan ki is fejtem.
- 3 Legge, *Chinese Classics I*, p. 169.
- 4 *Lunyu*, XV/23. Ugyanez a gondolat fogalmazódik meg a *Lunyu* egy másik részében is: „*Zigong* így szólt: »Amit nem szeretnék, hogy az emberek velem tegyenek, azt én ugyanúgy nem akarom másokkal megtenni.« A mester így szólt: »*Ci* (*Zigong*), te még nem jutottál el idáig.«” (V/11.)
- 5 B. Sabbath 31a (Molnár 1921–23: 96).
- 6 A nyugati szakirodalom az „aktív–passzív” kifejezések helyett a „negatív–pozitív” szavakat használja. Vannak, akik a passzív változatot „ezüstszabálynak” hívják, s csupán az aktív formát tartják a klasszikus erkölcsi „aranszabálynak”.
- 7 Nivison 1996: 59.
- 8 Lukács evangéliuma 6:31. Ugyanez megtalálható még: Máté evangéliuma 7:12, valamint 22:39: „Szeresd felebarátodat, mint magadat.”
- 9 J. Legge, S. Leys, D. C. Lau, R. Dawson: ‘kölcönösség’ (reciprocity); W. T. Chan: ‘önzetlenség, emberbarátság’ (altruism); Xia Yuhe: ‘türelem, béketűrés’ (forbearance); A. Waley: ‘előzékenység’ (consideration); W. E. Soothill: ‘együttérzés’ (sympathy). A *shu* szótári jelentései: ‘kölcönösség, viszonyosság, megbocsátani valakinek’. Az írásjegy pedig egy ‘szív’-ből (*xin*) és az ‘olyan, mint...’, ‘olyan jó, mint...’, ‘egyenlő valamivel’ (*ru*) írásjegyekből épül fel.
- 10 A szó írásjegyének felépítését tekintve pedig azt figyelhetjük meg, hogy a ‘szív’ írásjegyből (*xin*) és a ‘közép, valamin belül’ (*zhong*) jelentésű pikto-gramból épül fel.
- 11 A szubsztancia–funktionalitás: valaminek a lényege és a működése. Példával illusztrálva: a szem a szubsztancia, míg a látás a funkcionalitás.

- 12 Lásd: Zhu Xi, *Lunyu zhangju jizhu*.
- 13 Ahhoz pedig, hogy valaki szilárdan álljon, a tradíciókat (*li*) kell elsajátítania és követnie. Vö. VIII/8., XVI/13.
- 14 Fung 1966: 43–44.
- 15 *Zhongyong*, XIII. 3–4.
- 16 Annak ellenére, hogy az itt elhangzott néhány rész az arany szabály aktív kiterjesztésére utal, a konfuciánus művekben, és általában a kínai filozófiákban, az erkölcsi intelmek között leginkább csak a passzív formával találkozhatunk, ellentétben például a kereszténység tanításaival, ahol inkább az aktív szerep a hangsúlyosabb. A kínai erkölcsfilozófia ezen sajátosságának tanulmányozása és megértése nagyban hozzásegíthetne minket a kínai gondolkodás teljesebb megismeréséhez, de ennek a nagy horderejű kérdésnek a határai túlmutatnak e tanulmány keretein s az aktuális témán.
- 17 Hall–Ames 1987: 283.
- 18 *Kongzi jiaju*, II/9/1.
- 19 Nivison 1996: 65.
- 20 *Da xue*, 10., 2.
- 21 Vagyis: tisztelettudóan, mértéktartón, udvariasan, s a tradíciók szerint.
- 22 Vagy: „azt te se tedd meg más embereddel sem.”
- 23 *Lunyu*, XII/2.
- 24 Vagy esetleg, ha nem is pont az emberbarátsággal áll együtt, a kötelességtudat mindenképpen valamely, az emberbarátsághoz jelentésében közel álló erőnyel együtt vonatkozhat csak az emberségre. Lásd ehhez: *Lunyu*, XIII/19.
- 25 Az illetén való cselekvés megfelel a fentiekben elhangzott, *A nagy tanításból* idézett intelmek.
- 26 *Lunyu*, V/18.
- 27 Másokon, a már említett módon, a feljebb lévőket kell érteni. D. C. Lau szerint: a *zhong* – „doing one’s best”, de ő ezt általános értelemben kezeli, s nem csak az egyén felett állókra vonatkoztatva. Ennek értelmében: „a *shu* módszerével határozd meg, hogy mit kell tenned másokkal szemben, és azt a *zhong*gal valósítsd meg”, vagyis „ne tégy másnak olyat, mit magadnak se kívánnál, de amit teszel, azt a tőled telhető legjobban tedd”. (Lau 1979: 54.)
- 28 Jó példa erre a *Lunyu* azon részlete, ahol Konfuciusz azért bírálja a már hivatalban lévő tanítványát, *Ran Qiu*t, mert bár a kötelességtudás követelményeinek maximálisan eleget tett azzal, hogy urának parancsára újabb adókkal terhelte a népet, mégis ezzel súlyosan vétett az emberbarátság ellen, hiszen olyan utasítást hajtott végre, amelynek ő maga sem örült volna, ha történetesen a kárvallottak közé tartozik: „A Ji család feje gazdagságban már túltett *Zhou* hercegén is, ennek ellenére *Ran Qiu* begyűjtötte számára az adókat, hogy ezzel is növelje vagyonát. A mester erről így szólt: »Nem az én tanítványom többé. Gyermekeim, a leghelyesebb volna, ha megszólaltatnánk a dobokat és megtámadnánk őt.«” (*Lunyu*, XI/16.)

FELHASZNÁLT IRODALOM

Elsődleges források:

- „Zhongyong.” („A közép mozdulatlansága.”) Az eredeti szöveg megjelenése: Confucius: *The Analects, The Great Learning and The Doctrine of the Mean*. Dover Publications Inc., New York, 1971.
- Kongzi jiaju. (Konfuciusz iskolájának följegyzései.) Szerk.: Wang Si. Zhong Wen Si-ju (H. n.), Hupei, 1875.
- „Lunyu.” („Beszélgetések és mondások.”) Az eredeti szöveg megjelenése: Confucius: *The Analects, The Great Learning and The Doctrine of the Mean*. Dover Publications Inc., New York, 1971.
- Mengzi. Az eredeti szöveg megjelenése: *The Works of Mencius*. Dover Publications Inc., New York, 1970.
- „Da xue.” („A nagy tanítás.”) Az eredeti szöveg megjelenése: Confucius: *The Analects, The Great Learning and The Doctrine of the Mean*. Dover Publications Inc., New York, 1971.
- Zhu Xi. *Sishu jizhu*. (A Négy Könyv gyűjteményes kommentárja.) Shanghai, 1914.

Másodlagos források:

- Chan, Wing-Tsit. 1973. *A Source Book in Chinese Philosophy*. (Translated and Compiled by Wing-Tsit Chan). Princeton University Press, New Jersey.
- Dawson, Raymond. 1993. *Confucius: The Analects*. (Translated with an Introduction and Notes by Raymond Dawson). Oxford University Press, Oxford.
- Fung Yu-lan. 1952. *A History of Chinese Philosophy*, vol. I. (Translated by Derk Bodde). Princeton University Press, Princeton.
- Fung Yu-lan. 1966. *A Short History of Chinese Philosophy*. (Edited by Derk Bodde). The Free Press, New York.
- Hall, David L. and Ames, Roger T. 1987. *Thinking Through Confucius*. SUNY Series, State University of New York Press, Albany.
- Xia Yuhe. 1996. *Analects of Confucius / Lunyu*. (Translated by Xia Yuhe). Huayu Jiaoxue Chubanshe, Beijing.
- Lau, D. C. 1979. *Confucius: The Analects*. (Translated with an Introduction by D. C. Lau). Penguin Books, London.
- Leys, Simon. 1997. *The Analects of Confucius*. (Translation and Notes by Simon Leys). W. W. Norton and Company, New York.
- Legge, James. 1971. *Confucius: The Analects, The Great Learning and The Doctrine of the Mean*. (Translation, with Critical and Exegetical Notes, Prolegomena, Copious Indexes and Dictionary of All Characters). Dover Publications Inc., New York.
- Legge, James. 1970. *The Works of Mencius*. (Translated, with Critical and Exegetical Notes, Prolegomena, and Copious Indexes by James Legge). Dover Publications Inc., New York.
- Molnár Ernő. 1921–23. *A Talmud Könyvei*. (Az eredeti Talmud szöveg alapján: Dr. Molnár Ernő). Korvin Testvérek könyvnyomdája, Budapest.

- Nivison, David S. 1996. *The Ways of Confucianism – Investigations in Chinese Philosophy*. (Edited with an Introduction by Bryan W. Van Norden). Open Court, Chicago and La Salle, Illinois.
- Soothill, William Edward. 1995. *Confucius: The Analects*. (Translation, chronology and notes by W. E. Soothill). Dover Publ. Inc., New York.
- Szent Biblia. (Magyar nyelvre fordította: Károli Gáspár). Magyar Bibliatársulat, Budapest, 1996.
- Tőkei Ferenc. 1995. *Konfuciusz: Beszélgetések és mondások*. (Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta: Tőkei Ferenc). Szukits Könyvkiadó, Szeged.
- Tőkei Ferenc. 1997. *Menciusz, Konfuciusz nagy követője*. (Válogatta, fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta: Tőkei Ferenc). Szukits Könyvkiadó, Szeged.
- Waley, Arthur. 1949. *The Analects of Confucius*. (Translated and annotated by Arthur Waley). George Allen and Unwin Ltd., London.